

Zeemijnen, explosieven, boobytraps en scheepswrakken

Duitse Räumboote en hun moederschip Tanga (links van de vuurtoren) in de Haringhaven van IJmuiden, tweede helft 1945 (NIMH)

Koninklijke Marine, Royal Navy en Kriegsmarine maken na WOII Nederlandse waterwegen vrij

Begin 1946 was voor veel Nederlandse varengasten pas echt het einde van de Tweede Wereldoorlog. In februari-maart van dat jaar verhuisden diverse eenheden van de Koninklijke Marine, waaronder de Onderzeedienst, vanuit Groot-Brittannië naar Nederland en kwam officieel een einde aan de vaarplicht voor koopvaardijpersoneel. Minder bekend is dat in maart 1946 de eerste grote mijnenveegoperatie in de Nederlandse Noordzee en de kust- en binnenwateren werd afgerond. Dankzij deze inzet waren nog geen jaar na het beëindigen van de vijandelijkheden in Europa de belangrijkste vaarroutes en havens als Rotterdam, Amsterdam en Delfzijl opengesteld voor de koopvaardij, iets wat sterk bijdroeg aan de Nederlandse wederopbouw. Dit artikel werpt een licht op deze nagenoeg vergeten omvangrijke en multinationale naoorlogse inzet van Koninklijke Marine-, Royal Navy- en (gecapituleerd) Kriegsmarine-personeel.

Na de Duitse capitulatie begin mei 1945 zagen de geallieerden zich in Nederland geconfronteerd met vergaand vernielde en versperde havens, waarbij de kustwateren, vaarroutes, stranden en duinen vervegen waren van mijnen en andere explosieven. Dit probleem werd direct bij de horens gevat: al op 9 en 10 mei arriveerden de eerste Nederlandse en Britse *Port of Naval Parties*; speciale marine-eenheden die in de binnenlandse waterwegen explosieven ruimden en vaargeulen, kades en sluisen weer bruikbaar maakten voor de scheepvaart. Verder kwam het nagenoeg onmiddellijk tot acties van mijnenvegers van de *Royal Navy* en Koninklijke Marine om vaarroutes naar de havens en langs de kust te ontdoen van mijnen. Bij de uitvoering van deze taak kregen zij vanaf medio juni 1945 zelfs assistentie van Duitse schepen. Ook begon onder Nederlands en Brits toezicht een groep *Kriegsmarine*-personeel met de gestage ontmanteling van de *Atlantikwall*, de Duitse kustverdediging met zijn vele explosieven en hindernissen.

Ontsluiten en herstel Nederlandse havens: *Port Parties* en mijnenvegen

De *Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force* (SHAEF) *Mission Netherlands* had al ruim vóór de Duitse capitulatie van 5 mei 1945 de terugkeer van de Koninklijke Marine alsook de aanpak van het herstel van de Nederlandse havens voorbereid. Zij aan zij hadden de staven van SHAEF *Flag Officer Holland*, de Britse *Rear Admiral* Gerald Dickens, en de commandant der Zee-macht in Nederland (CZMNED) schout-bij-nacht Gerhard Stöve, hiertoe een plan uitgewerkt. Na de Duitse overgave dienden eigen gespecialiseerde marine-eenheden zich zo snel mogelijk naar het westen van Nederland te begeven. Het betrof dertien *Port Parties* van in totaal 650 manschappen en 70 officieren van de Koninklijke Marine, ondersteund door enige *Naval Parties* van de *Royal Navy*. Hun doel was de havens van Rotterdam, Hoek van Holland, Dordrecht, IJmuiden, Amsterdam en Den Helder (in die volgorde van belangrijkheid) zo snel mogelijk weer operationeel te maken. Bij Hoek van Holland en Rotterdam bestond al een (beperkte) mijnenvrije vaarroute, omdat de *Kriegsmarine* daar begin mei een smal kanaal had geveegd voor voedseltransport overzee. De aanlooproutes naar IJmuiden en Dordrecht moesten evenwel nog geheel geveegd te worden.

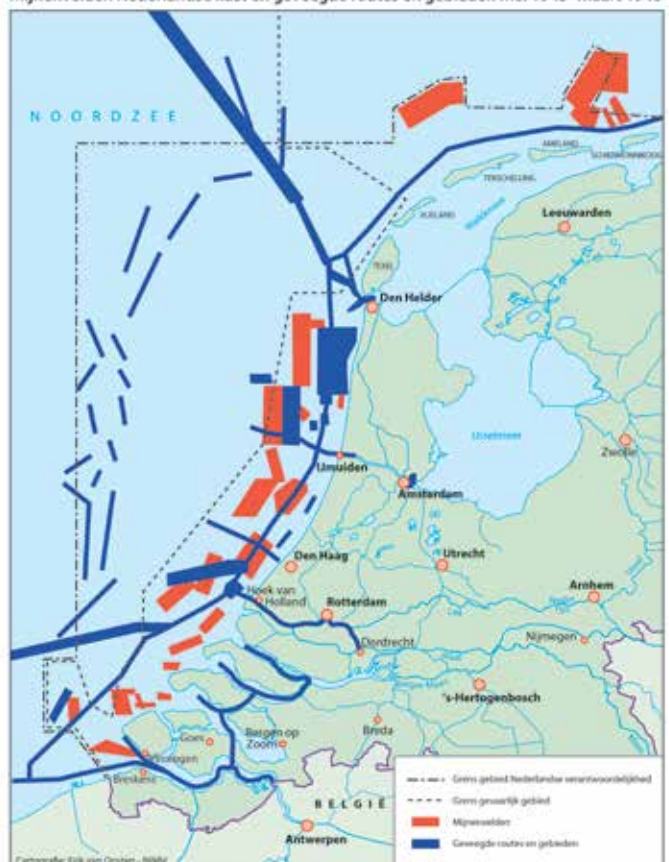
De Britse *Naval Parties* 1732 en 1809 arriveerden omstreeks 9 mei in de Maasstad en IJmuiden en begonnen samen met Nederlandse *Port Parties* met het ruimen van mijnen en boobytraps. Het verder toegankelijk maken van de Nieuwe Waterweg en het Noordzeekanaal had, gezien de aanvoer van overzeese hulpgoederen, topprioriteit voor de geallieerden. Nederlandse mijnenvegers begonnen daarom vanaf 11 mei met Britse schepen onder leiding van *Captain Royal Navy*, *Mine Sweepers Sheerness*, Humphrey Hopper, met het verbreden van enkele, slechts 1 mijl brede Duitse mijnenvrije scheepvaartroutes op de Noordzee. Ook startte de berging van door de *Wehrmacht* tot zinken gebrachte vaartuigen die het meest hinderlijk waren voor de vaarroutes. Minder brede zeeschepen konden zo eind mei weer Rotterdam aandoen, waar

marinepersoneel en civiele medewerkers van de Dienst Wederopbouw in sneltreinvaart vernielde kades en enige dokken hadden hersteld. Het vrijmaken van de toegang tot Amsterdam kende grotere moeilijkheden: door de vele scheepswrakken en opgeblazen sluisen moest daarom zelfs het kanaal bij IJmuiden worden verbreed.¹

De eerste grote veegoperaties

De aansturing van de mijnenveegoperaties in Nederland bleef vooralsnog officieel in handen van *Flag Officer Holland*, de Britse *Rear Admiral* Dickens. Wel overlegde hij hierover steeds met CZMNED schout-bij-nacht Stöve en kapitein-ter-zee Koos Logger, commandant van de Mijndienst van de Koninklijke Marine in de staf van Dickens.² Bij de veegacties speelde ook de medio mei 1945 in het leven geroepen geallieerde *Central Mine Clearance Board* een rol. Dit gremium met vertegenwoordigers uit de VS, Groot-Brittannië, de Sovjet-Unie en Frankrijk stelde in hetzelfde tijdsbestek een plan op voor maritieme mijnenruimoperaties in Europa. In het Nederlandse deel van de op 15 augustus 1945 ingestelde zogeheten *East Atlantic Zone* kwam het onder meer dankzij de van de *Kriegsmarine* en de Britse strijdkrachten ontvangen inlichtingen tot mijnenbestrijdingsacties. Dit gebied strekte zich uit tot 40 mijl langs de kust in zee en telde maar liefst 38 geallieerde en Duitse mijnenvelden.³ Voor deze omvangrijke operatie arriveerden in IJmuiden in juni-juli vanuit Groot-Brittannië twintig Nederlandse mijnenvegers alsook enige *Motor Launches*. Zij zouden, samen met enige later toegevoegde Britse schepen, deze haven als uitvalsbasis gaan gebruiken.⁴

Mijnenvelden Nederlandse kust en geveegde routes en gebieden mei 1945- maart 1946

Overzicht maritieme mijnenruimingsoperaties 1945-1946

< Kapitein-ter-zee Koos Logger, hier in de rang van kapitein-luitenant-ter-zee (NIMH)

> Demagnetiseringsboog in de Waalhaven in Rotterdam (Stadsarchief Rotterdam)

Het eerste inzetgebied van de Mijndienst na de terugkeer in Nederland was tussen aanvang juli en eind augustus een vaargeul tussen de Haaksgonden (westelijk van Den Helder) en de Huibertgat-boei (noordelijk van Rottumeroog). Na kleinschaliger operaties in het najaar van 1945 volgde begin 1946 een verdere omvangrijke mijnenruiming nabij voornoemde route om deze te verbreden. Ook vonden operaties plaats in binnenwateren als het Haringvliet en de Grevelingen, waarbij de *Royal Navy* assistentie verleende.⁵

Inzet onder Nederlands bevel

De *Royal Navy* voerde in de zomer van 1945 naast operaties op zee, ook ruimingsacties uit in de binnenwateren en dan vooral in het Kanaal door Zuid-Beveland en de verdere vaarroute richting Dordrecht. Hoewel het betrokken Britse flottielje onder commando stond van een eigen officier, voerde kapitein-ter-zee Logger het operationeel commando. Nadat het gros van de Britse mijnenvegers eind augustus 1945 terugkeerde naar het Verenigd Koninkrijk en Dickens in september zijn commando ontbond, legde Logger voortaan verantwoording af aan CZMNED Stöve. De Nederlanders waren zo weer baas in eigen huis, de acties van een handvol tot eind augustus 1946 vanuit IJmuiden opererende vaartuigen van een Brits *Mines Sweeper Flotilla* inclusief.⁶

Post-WOII-acties van de *Kriegsmarine*

SHAEF besloot in de winter van 1944-1945 Duitse militairen in Nederland en in de Britse bezettingszone van Duits-

land niet de status van krijgsgevangene te geven, maar die van *Surrendered Enemy Personnel*. Hierdoor konden de Duitse militaire bevelslijnen deels intact worden gelaten, wat Londen minder organisatorische hoofdbrekens kostte. Daarnaast bestond daardoor de mogelijkheid deze militairen als goedkope werkkraft voor de wederopbouw te gebruiken. Ze konden onder meer worden ingezet om mijnen te ruimen. Een derde achterliggende gedachte van de Britse legerleiding bij dit discutabele omzeilen van de status van krijgsgevangene voor de Duitsers, was het gegeven dat Duitsland na de onvoorwaardelijke overgave had opgehouden te bestaan en dat de geallieerden zich in dezen daarom niet langer aan internationale verdragen hoefden te houden.⁷

Ruim 400 man van een na begin juni 1945 in Nederland achtergebleven contingent *Kriegsmarine* kon zo met hun *Räumboote* (kleine mijnenvegers) mijnen ruimen in Nederlandse wateren. In de vanaf medio mei begonnen geallieerde veegacties op de Noordzee participeerde al spoedig het Duitse 5^e *Minensuchflottille*, met *Korvettenkapitän* Hans Schaper als commandant. Het ressorteerde onder de op 21 juni 1945 door de *Royal Navy* opgezette *German Mine Sweeping Organisation* te Hamburg. Hoewel de ruim twintig betrokken *Räumboote* administratief onder Brits bevel vielen, voerde de Koninklijke Marine het operationeel commando. De Nederlanders verstrekten aan de vanuit IJmuiden en Borkum opererende Duitse bemanningen en schepen proviand, brandstof en soldij, die later

Käthiemijnen en explosievenruiming op en nabij het strand

De Koninklijke Marine had in de loop van 1944 met het oog op de bevrijding van Nederland ploegen voor diverse typen mijnenruiming gevormd. Een daarvan was een *Käthie Mine Party* die zich richtte op deze zeer moeilijk te ruimen, juist onder laag water geplaatste anti-invasiemijnen, waarvan er langs de Nederlandse kust circa 8.500 stuks te vinden waren. De Mijnen Opruimingsdienst van de Koninklijke Marine zelf focuste zich op het vrijmaken van stranden en duingebieden van explosieven. De Nederlanders kregen bij hun werkzaamheden ondersteuning van ongeveer 3.000 *Kriegsmarine*-militairen onder leiding van *Kapitän zur See* Heinz Bonatz.¹⁰ Zij hadden, gelijk hun kameraden op de *Räumboote*, de discutabele status van *Surrendered Enemy Personnel*. De acties van deze eenheden hadden tot resultaat dat in de loop van 1947, toen de laatste Duitsers vertrokken, het gros van de Nederlandse stranden vrij was van explosieven. De *Käthie Mine Party* bleef tot in 1953 explosieven ruimen. In totaal zouden veertien leden, alsook tientallen Duitsers, bij deze riskante operaties het leven laten.¹¹

'Onder de boog door': schepen demagnetiseren in Rotterdam

Een bijzondere voorziening in het tegengaan van in dit geval het gevaar van magnetische zeemijnen, was een 45 meter hoge demagnetiseringsboog in de Rotterdamse Waalhaven op de kop van pier 8. In 1941 was de van hout en a-magnetisch staal vervaardigde bekabelde kooienconstructie door de Duitsers gebouwd om er op een *degaussing range* schepen onderdoor te kunnen slepen. Een samenspel van gelijk- en wisselstroom in de bekabeling resulteerde in de neutralisering van het magnetisch veld van elk passerend vaartuig. De demagnetisering maakte dat de aantrekkingskracht van schepen op magnetische mijnen verminderde of zelfs verdween. De actie moest periodiek worden herhaald omdat de 'behandeling' na enige maanden was uitgewerkt. In mei 1945 viel de boog onbeschadigd in handen van de geallieerden. Gezien het nog altijd aanwezige mijnegevaar op de Noordzee nam de Koninklijke Marine de taak op zich vaartuigen van de handelsvaart en visserij te *degaussen*. Tientallen vrachtschepen, kustvaarders, vistrawlers maar ook scheepsmaterieel van de marine gingen in de Waalhaven 'onder de boog door'.¹²

Motorlaunch ML 162 van de Mijndienst van de Koninklijke Marine te IJmuiden, tweede helft 1945 (NIMH)

met (West-)Duitsland zou worden verrekend. De inzet van het *Kriegsmarine*-personeel en hun vaartuigen riep vooral bij de Sovjet-afvaardiging in de *Central Mine Clearance Board* steeds meer protesten op, waarbij zij de operaties kenschetsten als een vorm van Duitse herbewapening en een verheerlijking van Pruisisch militarisme. De Britten stemden er tenslotte mee in deze in omvang slinkende groep *Surrendered Enemy Personnel* van haar taak te ontheffen, temeer daar het gros van hun operaties was afgerond. De *Räumboote* veegden tot het vertrek van hun bemanningen naar Duitsland in 1947 vooral verankerde mijnenvelden van de *Kriegsmarine* op grotere afstand van de kust, maar waren ook in de Dordtse Kil en de Nieuwe Merwede actief.⁸

Slotsom

Dankzij de vanaf mei 1945 begonnen herstelwerken in de havens en mijnneveegoperaties op de Noordzee en in de kust- en binnenwateren waren de havens van Vlissingen, Rotterdam, Dordrecht, Scheveningen, IJmuiden, Amsterdam, Den Helder en Delfzijl op 1 maart 1946 weer bruikbaar en kon de visserij een doorstart maken. Het kwam, ondanks verwoede pogingen de Nederlandse wateren weer geheel mijnenvrij te krijgen, incidenteel nog tot mijnongelukken, zoals op 25 augustus 1945 toen het ms. *Christiaan Huygens* van de Stoomvaartmaatschappij Nederland verloren ging nabij de geveegde monding van de Westerschelde. Ook later werden daarom nog diverse

veegoperaties op de Noordzee uitgevoerd door Nederlandse, Belgische en Britse mijnnevegers.⁹

De Koninklijke Marine, en meer in het bijzonder de Mijndienst, ziet tot op de dag van vandaag welhaast wekelijks inzet op de Noordzee voor het ruimen van veelal door vissers gevonden mijnen en vliegtuigbommen uit beide wereldoorlogen. De meeste explosieven die de marine ruimt zijn overigens vliegtuigbommen, waarvan onbekend is hoeveel er nog op de zeebodem liggen. Voor de zes nieuwe mijnenjagers van de KM, waarvan de eerste naar verwachting in 2025 in dienst komt, is er in de voorzienbare toekomst nog genoeg werk aan de winkel.

Dr. A.J. (Anselm) van der Peet is sr. wetenschappelijk medewerker bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).

Noten

- 1 Anselm van der Peet, 'De Koninklijke marine in mei 1945', *Marineblad* 105, 5 (1995); *Algemeen Marine-Vademecum. De Koninklijke Marine in 1951* (Amsterdam 1952) 188, 190; J.W. van Borselen, *De Kriegsmarine in Rotterdam tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Rotterdam 2012) 237; J. Grehan & M. Mace (introduction), *Liberating Europe D-Day to Victory in Europe 1944-1945 Despatches from the Front* (Barnsley 2014) 67-168, 173; *Cultuurhistorische verkenning Rijnhaven* (Rotterdam 2018) 77, 80, 81, 83.
- 2 Van der Peet, 'KM in mei 1945', 147-148.
- 3 S.W.J. Elferrich, 'Bestrijding van het mijnenwapen na de beëindiging van de tweede wereldoorlog', *Marineblad* 63 (1953) [824-848] 825-826.
- 4 Elferrich, 'Mijnenwapen', 830-832.
- 5 De Nederlandse Mijnenveegdienst in het Verenigd Koninkrijk. De Mijnenopruimingsdienst 1943-1948 Marinemonografieën, Deel II, Hoofdstuk 1 ('s-Gravenhage 1957) 33.
- 6 Nederlandse Mijnenveegdienst, 28-29, 30, 31; <http://commsmuseum.co.uk/homard.htm>
- 7 J. van Woensel, *Vrij van explosieven. De geschiedenis van het EOCL en zijn voorgangers, 1944-2004* (Amsterdam 2004) 45-46.
- 8 J.W. van Borselen, *De Kriegsmarine in Rotterdam tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Rotterdam 2012) 237, 241-245; Nederlandse Mijnenveegdienst, 25-26, 27, 33; <https://www.wlb-stuttgart.de/seekrieg/minen/mrdiv5-frames.htm>
- 9 Elferrich, 'Mijnenwapen', 832-835; Roetering, *Motor Minesweepers Ameland- en Duiveland klasse, de Mickey's van de Mijndienst* (Odoorn 20017) 81; M.A. van Alphen e.a., *Kroniek der Zeemacht. Gedenkwaardige gebeurtenissen uit vijf eeuwen Nederlandse marien-geschiedenis* (Amsterdam 2013) 354.
- 10 Van Woensel, *Vrij van explosieven*, 45-46.
- 11 Van Woensel, *Vrij van explosieven*, 90, 93; B. Roetering, *Motor Minesweepers Ameland- en Duiveland klasse, de Mickey's van de Mijndienst* (Odoorn 20017) 80; Nederlandse Mijnenveegdienst, 41-43.
- 12 Van Borselen, *Kriegsmarine*, 138-139; *Marine-Vademecum*, 190. De boog zou nog tot omstreeks 1970 dienstdoen.